

Muutuv haridussituatsioon

Hariduse isiksusekesksus, mida deklareeris õpetajate kongress, on avardamas: mõnestsentriliku kontseptsiooni asemele on astumas paljusubjektne, polutsentrilisk hariduskäsitlus. Või kui just soovitakse tingimata järgida mitmete inimestele omaseks saanud nn. isiksusekeskse lähene-mise mõistet, siis selle klausliga, et isiksuse all tuleb mõista sellise mastaabiga üksik-subjekti, kelles peegelduvad nii rahvuse, inimkonna kui ühis-konna (majanduse, poliitika ja vaimuelu) minevik ja tulevik, mis teadagi on sageli vastuolu-lised. Seega: isiksus ei ole mitte ühehäälnelne (ühemõõtmeline) indiviid, vaid pigem mitmehäälnelne koor ühes ja sessamas inimeses.

1987. aastaga võrreldes on meie hariduses veel üks põhi-mõtteline muutus: riiklikult korraldatud haridusele on tekkinud konkurendid, esialgu peamiselt koöperatiivsed. Eesti rahva kultuurilise arengu seisukohalt pean eriti lootust-andvaks Goethe-gümnaasiumi ning Humanitaarinstituudi ideed. Prognoosida võib era-koolide teket (näiteks muusi-ka- või maalistuudiod). Ootus-parane oli, et tekivad õppeasu-tused, kus vanusest sõltumata võib arendada oma käsitöö-oskusi, eriti eesti rahvakultuu-rile omaseid meistrioskusi. Lähemal ajal on oodata välis-koolituse olulist laienemist, eriti kõrghariduses ja täien-dus- või ümberõppes. Varem või hiljem — ja mida varem, seda parem — toob see kõik kaasa konkurentsi hariduse kvaliteedi nimel.

Mitteriikliku haridussüsteemiga kaasneb paratamatult hariduse sisu, õpetamis- ja õp-pimisviiside teisenemine. Tun-nuslik on, et selle, ütleme praegu tinglikult alternatiivse hariduse prestiiž on paljude inimeste silmis juba ette kõr-gem riikliku hariduse omast. Näiteks räägiti noortefoorumil tuleviku lootustega ainult alter-natiivsest haridusest, samas kritiseeriti teravalt riiklikku haridust, eriti ühiskonnatead-duste õpetamist.

Kuidas hinnata selles kon-tekstis

kooliuuendusliikumist!

Kõigepealt tuleb teha kõik selleks, et ka riiklik haridus-süsteem lakkaks töötamast tü-hikailgult. Täna on selge, et kooliuuendus, mis seni piir-dus üldkooliga, peab üle kas-vama haridusuuendu-seks, mis hõlmab kõiki hariduse astmeid alates koolieel-sest kasvatuses ja lõpetades kõrghariduse ning täienduse- ja ümberõppega. IME-le ülemineku perioodil kandub hariduse kese ilmselt täiendus- ja ümberõppele, sealhulgas välis-maal või välismaalaste osa-võtul Eestis läbiviidavale, sest pole võimalik minna üle põhi-mõtteliselt teistsugusele ma-jandus-, sotsiaal- ja kultuuri-politiikale, ilma et õpetataks massiliselt ümber töövõimelisi isikuid. Sealjuures on nähta-vasti oluline, et välismaale, aga miks mitte ka teistesse lii-duvabariikidesse läheksid end täiendama ja ümber õppima eeskätt need inimesed, kes võiksid omandatud jagada teis-tega, s. t. kes on võimelised kas või ajutiselt töötama pedago-gina.

Üldhariduse uuendamises näen kolme etappi. Esimene algas õpetajate kongressiga ja selle käigus teisendati üldised teoreetilised kujutelmad hariduspoliitilisteks otsustusteks. Tuvastati põhipuudujäägid hariduse sisus (selles puudu-sid või olid alaesindatud pal-jud komponendid, mida Eesti üldharidus vajab; kogu üld-hariduse sisu oli konstrueeri-tud lähtuvalt taotlusest säili-tada nõukogude ühiskonna sta-linlik-brežnevlik status quo) ja hariduse juhtimises (vabariiklikud juhtorganid pi-did teatavate taotluste kohaselt kujutama endast valdavalt Moskva korralduste võimenda-jat oma vabariigis; rajoonide,

koolide ja õpetajate õigused hariduse eesmärkide seadmisel, selle sisu valikul jne. kas puu-dusid üldse või olid minimaal-sed). (Siinkohal ei saa jätta märkimata, et Eesti haridus-süsteem on kõigile neile taot-lustele siiski jõukohaselt vas-tupanu avaldanud.) Esimese etapi tulemuseks oli kehtiva-taga võrreldes teist laadi õp-peptaanide koostamine — ta-naseks on neid juba mitmeid — ning hariduse juhtimise ümberkorraldamine, milles

«1987. aasta kevadtalvega võrreldes, mil õpetajate kongress rammis esimesed praod meie kinnikülmutatud haridus-ellu, oleme väga muutunud. Meile on meelde tulnud, et oleme eestlased (venelased, juudid, armeenlased), mitte aga mingile ebamäärasele nõukogude inimese etalonile faandatud sültjes mass. Meile on meelde tulnud, et elame maailmas, kus on palju riike ja rahvaid (mõnes neist suguven-digi) ning et juhid valib rahvas end esindama ja kaitsma. Ja veel mõndagi. Näiteks et riiklik ja kultuuriline suverään-sus eeldab suveräänsust ma-jandusel. Ja et see kõik kok-

ku eeldab missioonitundelist, arenemisvõimelist kompetent-sust, s. t. haritud isikuust. Pik-kade aastakümnete järel annab ühiskond isiksusele taas arenguruumi, isegi rohkem — esi-tab talle väljakutse.»

Nii alustab oma kirjutist haridusuurija VIIVE RUUS: Õpe-tajate kongressist alates on palju muutunud ka meie haridusel, ometi ei ole rahul-oluks põhjust. Erimeelsusi on kajastanud ka meie lehes avaldatud lood haridusuuen-duse teemal. Täna ilmuv arti-kkel on mõneti kokkuvõtte, mõneti edasivaade seisust, mil-lesse Eesti haridus on jõudnud kevadtalveks 1989.

tehtsaim on Eesti NSV üld-hariduse senisest suurem su-veräänsus, rajoonide ja kooli-de senisest avaram otsustus-õigus. Hariduse sisu reorgani-seerimise ja uute õppeplaanide koostamise olulisemaks väl-jundiks on uute aineprog-rammide projektide koos-tamine, milleks suuresti ise-organiseerumise teel kujunesid vastavad aineprogram-mide komisjonid. Esi-mese etapi märkimisväärtne tulemus on ka aktiivse haridus-ülduse ning vastava avaliku arvamuse kujunemine.

Teine etapp algas mullu kevadel, kui üle saja vaba-riigi üldkooli läks üle harg-õpetusele. Mulje nõupidami-sest koos nende koolide juht-kondade esindajatega oli rõo-mustav: kuigi õppeprogram-mid, rääkimata õppekirjandu-sest, on veel valmimata, on koolid leidnud endas tahet ja jõudu alustada omal käel «nei-le usaldatud mängumaa pii-res». Ja näib, et koolid on selja sirgu ajanud, nende ise-teadvus on kasvanud. Tõsi, puudub täpsem teave, mida siis eksperimendikoolides öieti tehakse. Selle hankimiseks on vaja eriuurimusi kindlate kri-teriumide alusel, mida samuti pole. Teist etappi tuleks kvalifitseerida üleminekufaa-sina

Kolmas etapp pole veel alanud, kuid on tähtis, et see käivituks kohe. Paralleelselt innovatsiooni vallandumisega on vajalik, et koostataks, kui kõne all on üldharidus, Eesti üldhariduse arendamise va-bariiklikud üldprojektid. See ei piiraks koolide arengu-ruumi, vaid tagaks valiku-vabaduse vajalike vahenditega. Olgu öeldud, et IME kontekstis on oodata üldhariduse, samuti kui sellele eelneva hariduse ja kasvatuses kaalukuse suu-renemist: dunaamiliselt muu-tuvas töömaailmas garanteerib isiksuse võime asuda tööle tei-sel erialal (s. t. pidevalt edasi õppida) nimelt solidne üld-haridus, milles sisalduvatele kultuuri tuumkomponentidele

võib ehitada kogu järgnev haridus. Toimima peab hakkama vastastikku tagasisidestatud, isearenev süsteem: haridus-teadus (hariduse arendamise programmid) — innovatsioon — haridustea-dus. Seejuures muutub esma-tähtsaks üldhariduse, sh. mitteriikliku hariduse käsitlemine kogu Eesti kontekstis. Täpse-malt, vajame mitte ainult üld-hariduse, vaid Eesti hariduse teaduslikult läbitöötatud arenguprogrammi (e).

Kas meie pedagoogikateadus on valmis koostama

Eesti hariduse arenguprogrammi!

Vaevalt. Karta on isegi hal-vemat: kujunenud olukorras ei ole ta suuteline välja joonis-tama probleemidevälia, mille alusel sihtprogramme tellida. Esiteks on pedagoogikateadus senimaani olnud sunnitud keskendumale koolile, mitte haridusele, ja sedagi eelkõige õppemetoodilisest ja nn. kas-vatuslikust aspektist. Teiseks on pedagoogikateadus isoleeri-nud end vajalikest fundamen-taaldistsipliinidest (majandus-teadus, sotsioloogia, kulturo-loogia, semiootika, filosoofia, sh. teaduse metodoloogia jt.; pisut tihedamad on olnud seos sed psühholoogia ning mediti-siiniga). Seetõttu puuduvad meil hariduse terviklikud fun-damentaaluuringud.

Visandlikult, ainult selleks, et mõistetaksa saaks ülesande keerukus, püüaksin kirja pan-na oma nägemuse haridus-uringute probleemivälja mõ-ningatest sõlmpunktidest.

Hariduse põhifaktor on sisu (ega siis kavalad võimukand-jad ilmaaegu ole hariduse sisu ikka ja alati oma valduses hoidnud). Hariduse sisu võiks aga iseloomustada kui kultuuri (vajalikul määral lihtsus-tatud) mudelit. Seega: et konstrueerida Eesti hariduse sisu, peame oskama modellee-rida eesti (resp. Eestis elavate rahvusühikute) kultuuri. Sel-lepärast ongi haridus rahvus-kultuuri säilitamise mehha-nism ja tema arengu esmane eeldus. Ja sellesama pärast võib ta saada ka ümberrah-vastamise ja assimileerimise ümberkultuureerimise või de-kultuureerimise vahendiks (asjaolu, mida meie keskvoim väga hästi teab, meie aga ei näi eriti märkavat. Muuseas: ettevaatust liberaalidega, kes ütlevad, et hariduse sisu ei ole mudel, tähtis on vaid meetod, õpetamisviis). Edasi. Et olla arenemisvõimeline, peab iga kultuur sisaldama maailma-

kultuuri ja olema avatud lii-kumistele teistes kultuurides. Millistes kultuurides? Ka sei-tele küsimusele peame oskama vastata. Kultuurile võime läheneda kaht moodi: kui muu-seumile, mille eksponaate har-dalt imetleme, ja kui teiste inimeste talletatud kogemuse-le, kuidas lahendada oma inimliku olemise probleeme. Viimane eeldab lähenemist kultuurile kui inimomasele viisile leida igal epohhil oma lahendus küsimustele, kuidas korraldada majandus-, sot-siaal- ja vaimuelu, kuidas sea-da oma vahekorrad loodusega, kuidas elada koos teistega ja kuidas olla või mitte olla isik-sus. Milline on meie kultuuri-kontseptsioon sellest aspektist vaadatuna? Kui palju ja mil-liste omadustega inimesi vaja-me, ütleme, sfääris, kus toode-takse asju, kui palju aga neid, kes loovad vaimseid väärtusi jne. Viimati esitatud küsimus-tele vastamata ei saa planeeri-da õpilaskohtade arvu kutse-hariduses, ei keskastmes ega kõrgkoolis. Aga üldse mitte planeerida — see tähendab, et võime jääda ilma asjatundja-test, keda väga vajame, või anda inimesele hariduse, kuid mitte haridusele vastavat tööd. Hariduse sisu vajab korraldamist vanusesti, sooti, õpilaskohiti (häälikud). Hariduse sisu muudab õppijale kättesaadavaks meetod — õpe-tamisviis. Muidugi ka õppimis-viis. Millised on meie konased, meie kultuuriga sobivad õppe-meetodid?

Sõnaga — esimene projekt, mida vajame, puudutab Eesti hariduse sisu. Teiseks on hariduse andmiseks vaja mõõblit, õppekirjandust, audiovisuaal-seid vahendeid, mänguasju. Vajame projekti hariduse aineliste vahendite kohta — selge, et see ei saa valmida lahus esimesest projektist. (Muidugi on haridus vaene. Kuid me peame teadma, mil-leks, kuhu ja kui palju raha küsida, ja miks just sinna, aga mitte teisale.) Kolmandaks, haridus kui süsteem realiseerub organisatsiooniliste struktuu-ride (sh. koolitüübid) vahendu-sel, kusjuures ta vajab orga-nisatsiooni nende organisat-siooniliste struktuuride ellu-kutsumiseks ja selleks, et neid hoida funktsioneerivalna. Ka siin on vaja projekti kooskõlas eespool nimetatutega. Ja lõp-peks vajab haridus õppinud inimesi, kes oleksid võimelised end pidevalt täiendama toot-maks asju, infot ja organisat-sioone hariduse tarbeks. Ning muidugi eelkõige inimesi, kes õpetaksid. Sellest ülesandest peaks välja kasvama järgmine sihtprogramm.

Ent mistahes kaunid projek-tid on tühi paberilipakas, kui nad ei toestu. Vaja on uurida, kui hästi või halvasti projektid realiseeruvad. Aga võib-olla polegi need projektid realiseeri-tavad, vähemalt mitte antud tingimustes? Siit: tuleb käivi-tada eri uurimisprogrammid selgitamaks, mis toimub tegeli-kus elus, kuidas tunnevad end õppijad ja õpetajad, mil mää-ral on kavandatav hariduse sisu neile vajalik, kas see on omandatav, mil määral, kas õpetajate-õppijate vabadusaste hariduse sisu valikul on pii-sav, mida selle vabadusega peale hakatakse jne. Õppija-õpetaja (sotsiaal)psühholoogi-line portree aga ei selgita veel, kas haridus rahuldab ka ühis-konna arenguvajadusi, eesti ja Eesti rahvusühikute kultuuri arendamise vajadusi. Need nõuavad eriuurimusi, peami-selt sotsioloogilise kallakuga. Ja muidugi on vaja infosüs-teemi, kus kõigi uurimuste tulemused oleksid talletatud ja operatiivselt kättesaadavad.

Kui nüüd arvestada, et rää-kisime ainult mõnest sõlm-probleemist, siis peaks olema silmnähtav, et hariduse siht-programmide nimistu koosta-mine ei ole triviaalne ülesanne. Seda enam, et igaüks näeb haridust erinevalt. Seda enam, et haridusprobleemide lähen-damine ei ole mõeldav paljude erialade esindajate teatavais pii-res ühtse haridusnägemuse-ta. Kas ei vaja me veel üht

konkurssi, mille eesmärk oleks Eesti haridusuuringute prob-leemvalja piiritlemine ja sealt edasi sihtprogrammide nimis-tu väljatöötamine pluss ette-panevate tegemine selle kohta, kes (isikud, asutused, asutuste-vahelised uurimisrühmad vm.) ja milliste tähtaegadega võiks vastava uurimuse sihtellimuse korras läbi viia?

Mis meid segab!

Kõige rohkem, paljude haridusega seotud inimeste kodu-sõda. Isiklikud ambitsioonid. Grupihuvid. Tõendeid võiks tuua kas või viimasel ajal avaldatud materjalidest («Edasi», ka «Nõukogude Õpetaja»). Mida arvata: kui purelemine ilmub ajalehes, kas on seda siis elus vähem või rohkem? Lubatagu veel mõned retoori-lised küsimused.

6 Kas ei oleks aeg, et haridus määratleks end üheselt eesti kultuuri osana, mitte aga omaette valdkonnana, kus ken-tib oma arusaam tõest ja õig-susest?

7 Kas ei oleks mõeldav, et eesti kultuur omalt poolt ar-vaks endasse jäätutult hariduse kui kultuuri säilimise olulisi-ma mehhanismi ja arengu eelduse?

8 Kas ei oleks mõeldav, et hariduselu kõrgemates atmo-sfäärikihtides loodaks rohkem palli ja vähem meest?

9 Kas ei oleks mõeldav, et haridusasutuste uute organi-satsiooniliste struktuuride ka-vandamisel selgitataks avalikkusele, võib-olla isegi asja-osalistele, millistest põhimõte-test lähtudes seda tehakse?

10 Kas ei oleks mõeldav, et pedagoogikateaduses, aga va-hest ka hariduselus laiemalt, taastataks mõned akadeemilise-d mängureeglid, vähemalt need, mis on märgitud seadus-tes: et juhul, kui kasutatakse mõne autori kirjasõnas fiksee-ritud mõtteid, neile ka viida-taks, et ei tehtaks omavoliilisi vahelekirjutusi või kärpeid käsikirjalistes tekstides jne. Mida on hariduskomiteel ja hariduseltsil kavas ette võtta nende poolt väljakuulutatud konkursi töödega, nii et neist võiks tulu tõusta haridusele ja et ka autorid säilitaksid oma näo ja nime?

11 Kas ei oleks mõeldav, et pedagoogikateaduses taasta-taks mõned akadeemilised töö-vormid — diskussioonid, dis-putandid, seminarid, teaduskon-verentsid, teadusavallikuse osavõtul — ega asendataks neid kinniste uste taga istu-vate nõukogudega? Kas ei va-ja me mitte teadusajakirja (koos sotsioloogide, filosoofide, politoloogide, psühholoogide ja teistega), kus haridusprobleeme võiks arutada teadusmõisteti kasutades?

12 Kas ei oleks mõeldav, et vastavalt mitu korda tehtud ettepanekutele, kutsutaks ellu valitava koosseisuga vaba-riiklik haridusnõukogu, kes arutaks haridusprobleeme, vaidlustaks vajaduse korral ebapädevad otsused ning uuriks ka hariduse eraldata-vate riiklike vahendite jaotamise otstarbekust ning õig-lust?

13 Kas ei oleks mõeldav, et keegi ütleks, kas asub eesti rahvast esindavate sotsiaal-sete jõudude tsentrum haridu-ses?

VIIVE RUUS, hariduse uurija

SAMAL TEEMAL:

HARIDUSE «PERESTROIKA» VÕI PERESTROIKA

EDASI

21. jaan., 8. veebr., 10. märts

Gige

Gige

B3!

2

Selles peab
refereerima
KUK